

İbrahim Gültekin'in "Dil Öğretiminde Tarihi Derinlik Manzum Sözlükler" adlı Eserinin İncelenmesi

Review of "Historical Depth in Language Teaching Poetic Dictionaries" by İbrahim Gültekin

İbrahim Gültekin. Dil Öğretiminde Tarihi Derinlik Manzum Sözlükler. İstanbul: Kesit Yayınları, 2022, 256 s., ISBN: 978-625-769-840-5.

Enes ATAY¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

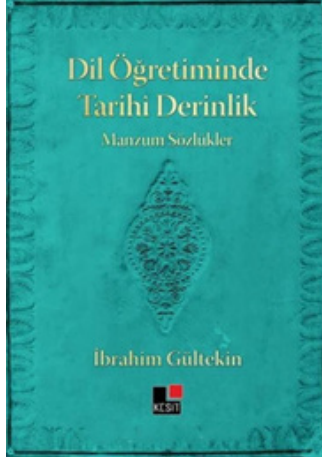
Enes Atay(Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
E-posta: enesatay16@gmail.com ORCID: 0000-0001-5247-3510

Başvuru/Submitted: 07.12.2022 - Kabul/Accepted: 15.12.2022

Atıf/Citation: Atay, Enes. İbrahim Gültekin'in "Dil Öğretiminde Tarihi Derinlik Manzum Sözlükler" adlı Eserinin İncelenmesi. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 32, 2 (2022): 781-786. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.221216>

Anahtar kelimeler: Uygurca, Eski Uygurca, Uğur Uzunkaya, Budizm, Eski Türkçe

Keywords: Old Turkic, Old Uighur, Budism, Uğur Uzunkaya, Uighur Turkish, Old Turkish

Yaşayan bir varlık olarak tanımlanan dil, nasıl zaman içinde değişimlere uğruyor, etkileşimlere giriyor ve gelişen durumlara uyum sağlayarak şekilleniyorsa dil öğretimine bakış açısı da aynı şekilde çeşitli etkenlerle değişime uğrayabilmektedir. Bu da dil öğretiminde yaklaşım, yöntem ve tekniklerde farklılıklara ve yeniliklere gidilmesine vesile olmaktadır.

Daha önceki dönemlerde ağırlıklı ezbere ve biraz da ihtiyaca binaen çeviriye dayalı ilerleyen yabancı dil öğretiminde günümüzde eylem odaklı yaklaşım benimsendiğinden bu yaklaşıma göre öğretim ortamları, yöntem ve teknikler oluşturulup öğretim süreçleri yürütülmektedir. Öte yandan geçmişte tatbik edilmiş bazı yöntem ve teknikler hâlâ güncelliğini korumakta ve uygulanmaktadır. İşte bu noktada *Dil Öğretiminde Tarihi Derinlik Manzum Sözlükler* başlıklı eser geçmişte var olan bir dil öğrenme aracı olarak manzum sözlükleri ele alıp inceleyerek sözlükler aracılığıyla dil öğretiminin günümüzde de kullanımı konusunu tartışmaktadır. İbrahim Gültekin¹ yirmi yıllık tecrübesi ve birikimi ile kaleme aldığı eserde geçmişimizde var olan bazı materyal ve yöntemleri yeniden gün yüzüne çıkararak incelemeyi hedeflemiş ve günümüz dil öğretimi uygulamalarında manzum sözlüklerden istifade edebilme hususunu değerlendirmiştir.

Eserde *Giriş*, *Sonuç ve Değerlendirme* bölümleri ve başlıksız üç ana bölüm yer almaktadır. Eserdeki bu üç ana bölümün sayfa aralıkları aşağıdaki gibidir:

1. Bölüm (s. 19-57)
2. Bölüm (s. 59-70)
3. Bölüm (s. 71-224)

1 Prof. Dr. İbrahim Gültekin, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe alanındaki çalışmalarının yanı sıra Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanan Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı ve Yedi İklim Türkçe öğretim setinin yazarlarındandır.

Eserin “Giriş” bölümünde, Klasik Türk Edebiyatında manzum sözlük yazımının gelişmesinin sebebinin büyük ölçüde dil öğretimi ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Devleti’nde el sine-i selase olarak adlandırılan ve her birine farklı sebeplerden ötürü önem atfedilen Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini iyi derecede bilmenin o zamanlar bilimde ve devlet kademelerinde ilerleyebilmek için ne kadar gerekli olduğu üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra bazı Balkan ve Batı dillerinin öğretilmesine yönelik olarak da manzum sözlüklerin var olduğu bilgisi eklenmiştir. Çok da uzak olmayan bir geçmişe kadar kullanılmış olan bu sözlüklerin araştırılıp günümüzde de tatbik edilebilirliğinin değerlendirilmesi konusu, bilimsel bakışın bir gereği görülmüş ve zamanında ileri düzeyde dil öğretimi elde etmeye vesile olmuş bu materyallerin ve öğretim yöntemlerinin incelenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yüzün üzerinde manzum sözlük olduğu bilgisi paylaşılan bu bölümde, örneklem olarak *Tuhfe-i Şâhidî*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Güher-rîz*, *Tuhfe-i Remzî*, *Lugat-ı Feriştetoğlu*, *Tuhfe-i Fedâyî* ve *Sübha-i Sıbyan* adlı yedi sözlüğün belirlendiği ve bu sözlüklerin en çok sözlük yazılan Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde olduğu bilgisi verilmiştir.

Birinci bölümde, Osmanlıdaki eğitim kurumları ve müfredatı hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlıda eğitim sisteminin klasik ve yenileşme dönemi olarak ikiye ayrıldığına değinilmiş ve bu çalışmanın kapsamı gereği 1453-1750 yıllarını kapsayan klasik dönemdeki sıbyan mektepleri, medreseler ve Enderun mekteplerinin temelini oluşturduğu eğitim sistemi ele alınmıştır. Örgün eğitim kategorisinde olan bu okullar dışında, Loncaların da önemli bir yer teşkil ettiği çeşitli yaygın eğitim ortamlarından da bahsedilmiştir. Sıbyan mekteplerinin günümüzdeki ilköğretimin birinci kademesine denk düştüğü, devamındaki medrese eğitiminin ise ilköğretim ikinci kademededen lisansüstü eğitime kadar birbirinin devamı niteliğindeki kademeleri kapsayan bir kurum olduğu dile getirilmiştir. Devlet adamı yetiştiren Enderun mektebinin ise Osmanlı Devleti’ne has bir saray okulu olduğu vurgulanmıştır. Yine bu bölümde manzum sözlüklerin sıbyan mektebinin son senelerinden itibaren öğrencilerin tüm eğitim hayatında yeri olduğu belirtilmiştir. Medreselerde kitap dili olarak Arapça; eğitim ve iletişim dili olarak ise Türkçe kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı eğitim sisteminde dil öğretiminin temelini lügat ilminin oluşturduğu, bunun dışında klasik dil öğretimi metoduna göre yazılan ve günümüzde içerik temelli dil öğretimi ile ilişkilendirilebileceği iddia edilen şerh geleneğinin de önemli bir paya sahip olduğu aktarılmıştır. Eğitim kurumlarında formel bir Türkçe öğretimi olmadığı da belirtilip Türkçe öğretiminin zımnen gerçekleştiği notu düşülmüştür. Osmanlıın ardından günümüzde dil öğretimine geçilmiş ve dil öğretiminde en önemli gelişmenin beceri temelli dil öğretimini esas alan işlevsel yöntemlerin kullanılmaya başlanması olduğu tespiti yapılmıştır. Diller için Avrupa ortak başvuru metnine ve ardından Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine genel bir çerçevede değinilen birinci bölümde son olarak Türkiye Maarif Vakfı tarafından CEFR temelli hazırlanan program ele alınmıştır.

Eserin ikinci bölümünde manzum sözlüklere yer verilmiştir. Sözlüklerin tanımı ve genel özelliklerinden bahsedildikten sonra manzum sözlük yazma geleneği ve tarihçesi ele

alınmıştır. Dil öğretme dışında manzum sözlüklerin sağladığı diğer kazanımlara da temas edilmiştir. Osmanlı'nın medeniyet ve kültür anlayışını da yansıtan bu eserlerin kültür aktarımı konusunda da faydalı olduğu ifade edilmiştir. Sözlüklerin ortaya çıkış temelini dinin Arapça olan ana kaynaklarının doğru anlaşılması ve ana dili Arapça olmayan Müslüman milletlerin İslam dinini kaynağından ve doğru bir şekilde anlaması olduğu belirtilmiştir. Bu itibarla Türk edebiyatında ilk manzum sözlükler, Türkçe-Arapça olarak kaleme alınmıştır. *Mesnevi*'nin ve Farsça kaleme alınan diğer eserlerin daha iyi anlaşılması için de Türkçe-Farsça manzum sözlükler (*Tuhfe-i Hüsam*, *Tuhfe-i Şâhidî*, *U'cûbetü'l-Garâyib fi Nazmi'l-Cevâhiri'l-Acâyib* vb) yazılmıştır. Başlarda üç dilde oluşturulan, zamanla Araplara Türkçe öğretmek için de kapsamı genişletilen ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru Fransızca-Türkçe gibi farklı dillerde de meydana getirilen manzum sözlüklerin işlevi ve kullanımının yaygınlaşması üzerinde durulmuştur. Dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlüklerin sınıflandırılması ve bir listesi tablo hâlinde verilip son yıllarda basılmış olan Türkçe-Kürtçe bir manzum sözlük delil gösterilerek bu geleneğin gelecekte de devam edeceği öngörülmüştür. Bölümün sonunda bu eserlerin tertibi ve şekil özelliklerine ve sözlükler hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiş olup manzum sözlüklerle ilgili söz varlığı çalışmaları ihtiyacı da bildirilmiştir.

Üçüncü bölümde örneklem olarak alınan yedi manzum sözlük dil öğretimi ve söz varlığı açısından incelenmiştir. Bahsi geçen sözlükler örneklem olarak belirlenirken tarihî kronoloji, sözlüklerin yazma ve baskı adetleri, okutulma sıklığı ve dil öğretimi yöntemi kıstasları göz önünde bulundurulmuştur. İncelenen manzum sözlükler: *Tuhfe-i Şâhidî*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Güher-rîz*, *Tuhfe-i Remzî*, *Lugat-ı Feriştioğlu*, *Tuhfe-i Fedâyî* ve *Sübha-i Sıbyan*'dir. Her bir sözlük hakkında tafsilatlı açıklamalar yapıp sözlükler şekil ve içerik yönünden tanıtırken özellikleri bakımından birbirleri ile mukayeseli değerlendirmelere de tabi tutulmuştur. Kullanıldığı dönem için sözlüklerin hem bir dil hazinesi hem de dili muhafaza eden bir belge hüviyetinde olduğu belirtilmiştir. Dil öğretiminin yanında öğütler vererek talebenin eğitsel açıdan da gelişimine katkı sağlanmasının hedeflendiğinin altı çizilmiştir. Bölümde sözlüklerden çeşitli beyitler aktararak belli başlı tespitlere dayanak yapılmıştır. *Tuhfe-i Şâhidî*'nin dil öğrenmeye yeni başlayan çocuklara hitap ettiği için sade ve akıcı bir dile sahip olduğu, manzumelerin içerdiği iç kafiye ile kolay ezberlemeyi de sağladığı dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra bu sözlük, kalıp ifade ve cümle öğretimi ile de kapsamlı bir dil öğretimi kitabına yakın görülmüştür. Mektep ve medreselerde en çok okutulan sözlüklerden biri olduğu söylenen *Tuhfe-i Vehbî*'de, yukarıda bahsedilen benzer özelliklerin yanında aynı kavram alanına giren kelimelerin bir beyitte verilerek bağlam içinde kullanılmasına dikkat çekilmiştir. *Tuhfe-i Vehbî*'ye nazire olarak ve üç dilde yazılmış olan *Güher-rîz* ise altılı beyitler hâlinde yazılarak daha kısa tutulması ve bölümlerin aynı düzen içinde verilmesi hasebiyle önceki sözlüklerden ayrılmaktadır. Ayrıca edat, zamir ve bazı eklerin sözlük içinde verilmesi örneklerle desteklenmiştir. *Tuhfe-i Şâhidî* ve *Tuhfe-i Vehbî*'nin bir nevi özeti sayılan *Tuhfe-i Remzî*'nin ayırt edici özelliği olarak çoğu bölümün bir tema etrafındaki söz varlığından

oluşması ve sesteş kelimelerin birlikte verilmesi gösterilmiştir. Tematik yaklaşımıyla günümüzdeki dil öğretimine benzer yönlerine vurgu yapılmıştır. *Tuhfe-i Remzî* adlı sözlüğün müellifinin ilginç bir benzetmesine de eserde yer verilmiştir. Manzum sözlükçülüğün son numunelerinden olan bu eserin müellifi Ahmet Remzî'ye göre sözlük yazma işi bazılarının düşündüğü gibi boş bir uğraş değildir. Bebekler nasıl dünyaya geldiklerinde ninni ile sakinleşip mışıl mışıl uyuyorlarsa, büyüyüp bu ahenkli sözlerden uzaklaşmış olan çocuklara öğretilecek şeylerin akılda kalması ve kolay öğrenilmesi için ninniye benzer sözler ve ahenk gerekmektedir. Büyüklüğümüz zamanında bunu güzelce tespit etmişler ve o doğrultuda bu eserleri hazırlamışlardır.² Beşinci olarak, en eski Arapça-Türkçe sözlüklerden biri olan *Lugat-ı Ferišteoğlu*'nda birçok öz Türkçe kelime kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Eski ve bu tür sözlüklerin öncüsü olmasından ötürü diğer manzum sözlüklerin özelliklerini tam anlamıyla taşımadığı da hatırlatılmıştır. *Tuhfe-i Fedâyî* adlı bir diğer sözlük, Arap çocukların Türkçe öğrenmesi için yazılmış olması saikiyle diğer sözlüklerden ayrılmaktadır. *Sübha-i Sıbyan*'ın da yine diğer sözlükler gibi sıbyan mekteplerinde ve medreselerin ilk yıllarında ders kitabı olarak okutulduğu bilgisi paylaşılmıştır. Bu sözlükte dil öğretiminin Türkçe kısa kalıp ifadeler üzerinden yapıldığı belirtilmiştir. Bölümün devamında manzum sözlüklerdeki söz varlığı konulara ve kelime türlerine göre ayrılarak tablolar halinde detaylı bir biçimde incelenirken dil öğretimi, kültür aktarımı ve sözlüklerin eğitsel yönü de ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Eserin “Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde, daha önceki bölümlerin kısa bir özeti verilmiş; dil öğrenmeye erken yaşlarda başlamanın öneminden ve erken yaşlar için hazırlanan dil öğretimi materyallerindeki şarkılardan yola çıkılarak, manzum sözlüklerden de benzer şekilde istifade edilebileceği belirtilmiştir. Manzum sözlüklerin günümüz dil öğretim sistemlerine çok uygun olmasa da dönüştürülüp uyarlanabileceği üzerinde durulmuştur. Hangi alanlarda ve ne şekilde bu sözlüklerden istifade edilebileceği konusu maddeler hâlinde sıralanmıştır. Manzum sözlüklerin ezberci eğitim değil, ezberli eğitime karşılık gelebileceği de vurgulanmıştır. Örnek olarak eğitim dili Farsça olan Afganistan'da verilen Türkçe derslerinde Türkçe-Farsça dillerinde yazılmış olan manzum sözlüklerin öğrencilere verilerek manzum sözlüklerin faydasının denenebileceği ifade edilmiştir. İlâveten Türkiye'de ileride iki dilli olarak değerlendirilecek Suriyeli çocukların ve Avrupa'daki Türk çocukların hazırlanacak manzum sözlükler aracılığıyla hem kendi dil ve kültürlerinden kopmamış olacakları hem de hedef dille ilgili bilgi sahibi olabilecekleri dile getirilmiştir.

Eser, üzerinde çok sayıda akademik çalışmalar yapılmış olan manzum sözlükleri farklı bir bakış açısıyla ele alarak yeniden gözden geçirip yapılandırmak suretiyle günümüzde yabancılara Türkçe öğretiminde istifade edilebilecek kaynaklar olarak sunmaktadır. Bu sözlüklerle ve sözlüklerin hazırlanış mantığı ve sistematığı kullanılarak oluşturulabilecek güncel manzum sözlükler yoluyla kelime öğretiminin geliştirilebileceğine ve öğrenme

2 İbrahim Gültekin. *Dil Öğretiminde Tarihi Derinlik Manzum Sözlükler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2022, s. 107.

ortamının zenginleştirilebileceğine dikkat çekmektedir. Aslında eski olan bir bakış açısını alana yeniden kazandırmayı hedeflemiş olan eser, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yer alan materyal hazırlayıcılar ve öğreticiler tarafından alınıp incelenmeye değerdir. Eserin de işaret ettiği gibi manzum sözlükler deneysel metotlarla uygulamalı bilimsel çalışmalar yapılarak dil öğretimi süreçlerinde kullanılabilir.